

Conflictmanagement van 2- en 3-jarige kinderen

Een observatiestudie naar lachen als verzoeningsstrategie
bij conflict met leeftijdgenoten.

Auteur: Merlienke Hoeksma

Studentnummer: 0343579

Begeleidster: Dr. Elly Singer

Tweede beoordelaar: Drs. Anne-Greth van Hoogdalem

Datum: 18 juni 2010

Universiteit Utrecht Master Kinder- en Jeugdpsychologie

Abstract

This thesis examined whether preschoolers used laughing as a reconciliation strategy in peer conflicts, and whether this was related to age, gender, cultural background and play situation. 63 children in the age of 2 and 3 were observed during free play in a multicultural childcare setting. The participants were almost equally distributed with respect to age, gender and 3 cultural backgrounds: Dutch, Antillean and Moroccan. Episodes of peer conflict were analyzed on the occurrence of laughing as a reconciliation strategy. Contrary to expectation, laughing as a reconciliation strategy was only found in 9 of the in total 554 conflicts. Therefore the possibilities to carry out quantitative analyses were restricted. The main conclusion was that 2- and 3-year-old children hardly used laughing as a reconciliation strategy, although a few preschoolers showed this behavior. When applied to the practice of childcare, these findings suggest that teachers could promote the use of laughing as a reconciliation strategy by stimulating preschoolers. Through this, children will learn a new skill to protect their peer relationships, which are so important for their social development.

In deze thesis is onderzocht of jonge kinderen bij conflict met een leeftijdgenoot gebruik maken van lachen als verzoeningsstrategie en of dit gerelateerd is aan leeftijd, sekse, culturele achtergrond en speelsituatie. 63 kinderen van 2 en 3 jaar oud zijn tijdens vrij spel op multiculturele kinderdagverblijven geobserveerd. De participanten waren ongeveer gelijk verdeeld op het gebied van leeftijd, sekse en 3 culturele achtergronden: Nederlands, Antilliaans en Marokkaans. De geobserveerde conflicten met leeftijdgenoten zijn geanalyseerd op het optreden van lachen als verzoeningsstrategie. Anders dan verwacht gebruikten kinderen in slechts 9 van de in totaal 554 conflicten lachen als verzoeningsstrategie. Dit maakte dat de mogelijkheden tot het uitvoeren van kwantitatieve analyses beperkt waren. De belangrijkste conclusie was dan ook dat lachen als verzoeningsstrategie bij 2- en 3-jarigen nauwelijks voorkomt, hoewel een klein aantal peuters dit gedrag wel liet zien. Vertaald naar de praktijk van de kinderopvang betekent dit dat leid(st)ers het gebruik van lachen als verzoeningsstrategie mogelijk kunnen bevorderen door peuters hiertoe te stimuleren. Kinderen leren er zo een vaardigheid bij waarmee ze de relaties met leeftijdgenoten, die zo belangrijk zijn voor hun sociale ontwikkeling, kunnen beschermen.

Voorwoord

Deze thesis is het eindproduct van het masteronderzoek waar ik gedurende 4 maanden intensief aan heb gewerkt. Het was een leerzaam proces, waarin ik me verschillende onderzoeksvaardigheden heb eigengemaakt. Hoewel ik niet de ambitie heb onderzoeker te worden, zal ik een aantal dingen ook goed kunnen gebruiken in mijn toekomstige werk als kinder- en jeugdpsycholoog. Zo heb ik geleerd heel precies het gedrag van kinderen te observeren en ben ik me meer bewust geworden van het belang van kritisch kijken naar wetenschappelijk onderzoek. Door het hele onderzoekstraject een keer zelf te doorlopen heb ik meer inzicht gekregen in dit proces en de fouten die hierin kunnen sluipen.

Een woord van dank aan Anne-Greth van Hoogdalem is hierbij op zijn plaats. Met grote inzet heeft zij mij begeleid tijdens het onderzoeksproces. Ze stond bij vragen direct voor me klaar, waardoor ik mijn werktempo er goed in kon houden. Samen met Elly Singer leverde zij bovendien kritisch en bruikbaar commentaar op mijn teksten. Ook Elly Singer wil ik hiervoor hartelijk bedanken. Tenslotte een woord van dank aan Jesper Tijmstra, die hulp heeft geboden bij de overdenkingen betreffende kwantitatieve en kwalitatieve analyses.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	1
2. Theoretisch kader	2
2.1 Conflicten tussen leeftijdgenoten	2
2.2 Conflictoplossingstrategieën	2
2.3 De (glim)lach als sociale gedraging	4
2.3.1 Ontwikkeling van glimlachen.....	4
2.3.2 Ontwikkeling van lachen	5
2.4 Huidig onderzoek: lachen als verzoeningsstrategie	6
2.4.1 Invloed van leeftijd op lachen als verzoeningsstrategie	6
2.4.2 Invloed van sekse op lachen als verzoeningsstrategie	7
2.4.3 Invloed van culturele achtergrond op lachen als verzoeningsstrategie	7
2.4.4 Verband tussen speelsituatie en lachen als verzoeningsstrategie	8
3. Methodes	10
3.1 Context van het onderzoek	10
3.2 Onderzoekstype.....	10
3.3 Onderzoeksetting	10
3.4 Participanten	10
3.5 Procedure van dataverzameling	11
3.6 Instrumenten	11
3.7 Betrouwbaarheid.....	12
3.8 Analyses	12
4. Resultaten	14
4.1 Leeftijd	14
4.2 Sekse.....	14
4.3 Culturele achtergrond	15
4.4 Speelsituaties	15
5. Discussie	17
Referenties	19
Bijlagen	23

1. Inleiding

Mensen zijn sociale wezens. Direct vanaf de geboorte staan kinderen in contact met anderen, die hun ontwikkeling beïnvloeden. Van oudsher wordt het gezin hierbij beschouwd als de primaire socialisatiebron, maar de afgelopen decennia ontstond daarnaast in toenemende mate aandacht voor de rol die leeftijdgenoten hierin spelen (Parke et al., 2004). Hoewel de band tussen leeftijdgenoten niet zo intens is als de gehechtheid aan ouders, is deze van essentieel belang voor de ontwikkeling van sociale competentie (Berk, 2003).

De plaats bij uitstek waar kinderen in contact kunnen komen met leeftijdgenoten is de kinderopvang (Durkin, 1995). Steeds meer kinderen krijgen deze mogelijkheid, want sinds het einde van de 20e eeuw maakt een toenemend aantal gezinnen van deze faciliteit gebruik (Fabes, Hanish, & Martin, 2003). In Nederland ging in 2007 bijna een kwart van de kinderen tot 13 jaar naar de formele opvang – bestaande uit kinderdagverblijven, buitenschoolse opvang en gastouderopvang – terwijl dat in 2006 nog 20% was (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2008). Leeftijdgenoten zijn hiermee een belangrijke bron van dagelijks contact geworden.

In de sociale context met leeftijdgenoten is regelmatig sprake van onderling conflict, bijvoorbeeld omdat twee kinderen zich hetzelfde speelgoedobject willen toe-eigenen (Singer & De Haan, 2007b). Hoewel conflicten voor kinderen vaak negatieve emoties met zich meebrengen, zoals boosheid en verdriet, zijn ontwikkelingspsychologen van mening dat deze confrontaties van fundamenteel belang zijn voor de sociale ontwikkeling (Piaget, 1967; Vygotsky, 1978). Met name de manier waarop kinderen een oplossing zoeken voor het conflict is hierbij belangrijk (Berk, 2003).

Kinderen lossen onderlinge conflicten meestal constructief op (Berk, 2003). Dit kan passief gebeuren, door bijvoorbeeld uit elkaar te gaan, maar er kan ook actieve verzoening plaatsvinden. In wetenschappelijk onderzoek komt naar voren dat kinderen hier op 2-jarige leeftijd reeds toe in staat zijn (Butovskaya, Verbeek, Ljungberg, & Lunardini, 2000). Voorbeelden van actieve verzoeningsstrategieën zijn verbaal excuses aanbieden, uitnodigen tot samenspelen, een object aan de ander geven, lichaamscontact maken of naar elkaar lachen (Sackin & Thelen, 1984; Singer, 2002; Singer & De Haan, 2007b).

De bevinding dat kinderen soms gebruik maken van lachen om de sociale relatie te herstellen is interessant (Stephenson, 1951). Immers, hiertoe moet een kind de negatieve emoties die een conflict vaak bij één of beide partijen oproept, omzetten in een positieve emotie. Toch is tot op heden weinig onderzoek gedaan naar deze manier van conflict oplossen tussen leeftijdgenoten. Het huidige onderzoek beoogde daarom het wetenschappelijk inzicht op dit gebied te vergroten, aan de hand van de volgende empirische vraagstelling: *Maken jonge kinderen bij conflict met een leeftijdgenoot gebruik van lachen als verzoeningsstrategie en is dit gerelateerd aan leeftijd, sekse, culturele achtergrond en de speelsituatie?* De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek betreft daarmee het leveren van een empirische bijdrage aan de bestaande, schaarse kennis over dit onderwerp. Daarnaast is de vraagstelling relevant voor de pedagogische praktijk, doordat deze ouders en leid(st)ers in de kinderopvang inzicht kan verschaffen in de wijze van conflictmanagement door peuters.

2. Theoretisch kader

2.1 Conflicten tussen leeftijdgenoten

De sociale context van de kinderopvang brengt regelmatig onderling conflict met zich mee (Singer & De Haan, 2007a). Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat kinderen in de leeftijd van 1 tot 5 jaar een mediaan aantal van vijf tot acht conflicten per uur hebben (Hay, 1984, zoals geciteerd in Shantz, 1987). Shantz (1987) concludeert op basis van verschillende studies dat zo'n conflict gemiddeld 24 seconden duurt en meestal slechts vijf beurten omvat. In Nederlands onderzoek van Singer en De Haan (2007b) op kinderdagverblijven wordt zelfs een nog kortere duur gerapporteerd. Drieënveertig procent van de in deze studie geobserveerde conflicten tussen 2- en 3-jarigen omvatte slechts één tot twee beurten. Belangrijk hierbij is de relatieve zeldzaamheid van hele heftige en agressieve conflicten, waarbij kinderen elkaar pijn doen (Verba, 1994). Dit soort heftige confrontaties komt gemiddeld slechts één keer per uur voor (Singer & De Haan, 2007a).

Uit Nederlands onderzoek van Singer en De Haan (2007b) blijkt dat kinderen op een kinderdagverblijf 79% van de conflicten onderling oplossen, zonder tussenkomst van een leidster. Verschillende wetenschappers stellen dat dit gezamenlijk zoeken naar een oplossing voor het conflict van fundamenteel belang is voor de ontwikkeling van kinderen (Shantz, 1987). Wanneer een vergelijking wordt gemaakt met de conflicten die kinderen met hun ouders hebben, blijkt dat juist onenigheden met leeftijdgenoten leerzaam zijn (Piaget, 1967; Youniss, 1980, zoals geciteerd in Hartup & Moore, 1990). Interactie met een ander kind biedt namelijk hele andere uitdagingen dan contact met een volwassene, met als belangrijkste verschil de machtsverhoudingen binnen deze tweetallen (dyaden). Relaties tussen een volwassene en een kind zijn verticaal ofwel hiërarchisch georganiseerd, waarbij de volwassene boven het kind staat. Relaties tussen leeftijdgenoten daarentegen zijn over het algemeen horizontaal, wat wil zeggen dat er sprake is van een gelijke machtspositie en wederkerigheid (Youniss, 1980, zoals geciteerd in Hartup & Moore, 1990). Deze horizontale relaties zijn volgens Piaget (1967) essentieel voor het verminderen van egocentrisme. Doordat het kind tegen de bezwaren van de ander aanloopt, merkt het dat anderen ook wensen en verwachtingen hebben, die kunnen verschillen van wat hij of zij zelf wil. In interactie met leeftijdgenoten leert het kind hierover te onderhandelen en samen tot overeenstemming te komen (Piaget, 1967). Dit in tegenstelling tot interacties met volwassenen, waarin het kind eerder geneigd is te gehoorzamen aan degene met de hogere machtspositie (Youniss, 1980, zoals geciteerd in Hartup & Moore, 1990).

2.2 Conflictoplossingstrategieën

Een aantal onderzoekers heeft zich gericht op de vraag welke strategieën kinderen hanteren bij het oplossen van onderling conflict (Berk, 2003), waarbij verschillende terminologieën worden gebruikt. Zo stellen Verbeek, Hartup en Collins (2000) dat conflictmanagement unilateraal of bilateraal kan zijn. Bij unilaterale strategieën ter beëindiging van conflict is sprake van opportunisme en worden de perspectieven en wensen van de opponent nauwelijks overdacht. Voorbeelden hiervan zijn machtsmisbruik en dwang. Bilateraal conflictmanagement wordt daarentegen gekenmerkt door

wederzijdse verplaatsing in elkaars perspectief en het samenbrengen van tegengestelde doelen en verwachtingen. Concreet betekent dit dat kinderen bijvoorbeeld onderhandelen om het conflict op te lossen (Verbeek et al., 2000). Van Hoogdalem, Singer, De Haan en Bekkema (ongepubliceerde data) maken een soortgelijk onderscheid als Verbeek en collega's (2000), maar gebruiken de termen wilopleggende strategieën – waarbij het kind verbaal of non-verbaal weerstand biedt en daarbij negatieve emoties toont – en probleemoplossende strategieën – waarbij het kind bijvoorbeeld een compromis voorstelt of iets aardigs tegen de ander zegt. Uit hun nog niet gepubliceerde onderzoek blijkt dat er een significant verschil bestaat tussen 2- en 3-jarige kinderen als het gaat om het gebruik van deze strategieën. Zo gebruikten de 2-jarigen in dit onderzoek in 92% van de conflicten wilopleggende en in 25% probleemoplossende strategieën. De 3-jarige kinderen in het onderzoek gebruikten in 87% van de conflicten wilopleggende en in 35% van de conflicten probleemoplossende strategieën. Kortom, 3-jarigen gebruikten minder wilopleggende maar juist meer probleemoplossende strategieën dan 2-jarigen.

Een specifieke vorm van bilaterale ofwel probleemoplossende strategieën is verzoening. Van verzoening is sprake wanneer twee voormalige opponenten na een conflict weer welwillend herenigen (Aureli & Smucny, 2000; Butovskaya et al., 2000; Schino, 2000). Het gebeurt bij primaatsoorten, ofwel mensen en (mens)apen, meestal binnen 3 minuten na het conflict (Aureli, Van Schaik, & Van Hooff, 1989). Uit onderzoek van De Waal en Van Roosmalen (1979) blijkt zelfs dat verzoening tussen chimpansees vaker gebeurt in de eerste minuut dan gedurende de daarop volgende minuten.

Er bestaan verschillende vormen van verzoening, zoals elkaar uitnodigen tot samen spelen, excuses maken, de ander een object aanbieden, knuffelen of lachen (Butovskaya et al., 2000; Singer, 2002; Singer & De Haan, 2007b). Verbeek en De Waal (2001) concluderen op basis van een aantal experimentele en observatiestudies dat verzoening de stress als gevolg van conflicten kan verminderen en de sociale relatie tussen beide opponenten kan herstellen. Deze bevinding sluit aan bij het Relationale Model van De Waal (2000), dat stelt dat conflicten en verzoening binnen een sociaal raamwerk moeten worden bekeken. De kwaliteit van de sociale relatie zou namelijk van invloed zijn op de te hanteren strategieën bij onderling conflict. Wat blijkt is dat tweetallen met een nauwe band eerder geneigd zijn vrede te sluiten dan tweetallen die geen hechte relatie hebben. De verklaring hiervoor is dat mensen gewaardeerde, voordeel opleverende relaties willen behouden en dus beschermen (De Waal, 2000). Wanneer conflictoplossingstrategieën over tijd worden bekeken, blijkt dan ook dat kinderen meer verzoening gaan vertonen nadat de waarde van hun relatie is gestegen (Cords & Thurnheer, 1993, zoals geciteerd in Aureli & Smucny, 2000). Omgekeerd vergroten de conflictoplossingstrategieën die kinderen met een gewaardeerde onderlinge relatie hanteren, weer de kans dat hun interactie na het conflict wordt voortgezet en de relatie zal blijven bestaan (Hartup et al., 1988). Zo bleek uit Amerikaans onderzoek dat expliciet verzoeningsgedrag – zoals excuses maken, aanbieden het object waarover het conflict gaat te delen, of knuffelen – een sterke voorspeller is voor aanhoudende vreedzame interacties (Butovskaya et al., 2000).

Een specifieke vorm van verzoeningsgedrag is lachen tijdens of direct na het conflict. Lachen heeft in deze context niet zozeer als doel de emotionele toestand van de zender over te brengen, maar juist een positieve affectieve toestand bij de ontvanger te bewerkstelligen (Owren &

Bachorowski, 2003). Uit onderzoek van Juen en Banninger-Huber (1999, zoals geciteerd in Singer, 2002) blijkt dat kinderen dit gedrag op 2-jarige leeftijd al laten zien tegenover hun ouders. Wanneer peuters regels overtreden zie je dat ze even schuld bewust lachen naar de ouder, om deze mild te stemmen. In het kader van conflictoplossing is lachen dus een sociale gedraging, bedoeld om de relatie met de ander te herstellen. In het nu volgende zal onderzoek besproken worden naar de ontwikkeling van (glim)lachen en de mate waarin de lach van jonge kinderen sociaal te noemen is.

2.3 De (glim)lach als sociale gedraging

De (glim)lach wordt door Birdwhistell (1971, p. 33) gedefinieerd als 'de bilaterale extensie van de laterale aspecten van de lipregio'. Hoewel in wetenschappelijk onderzoek de termen '(glim)lachen' en 'humor' vaak naast elkaar worden gebruikt, stellen McGhee (1979, 1984) en Martin (2007) dat ze van elkaar onderscheiden moeten worden. Volwassenen en kinderen vertonen namelijk zowel humoristische als niet-humoristische vormen van lachen. Van humoristisch lachen is bijvoorbeeld sprake wanneer een kind lacht om een incongruente, grappige handeling, zoals wanneer een ander kind net doet of het de telefoon gaat opeten (McGhee, 1984). In het huidige onderzoek wordt echter een niet-humoristische vorm van lachen onderzocht, namelijk lachen tijdens of direct na conflict, met als doel verzoening.

Naast het onderscheid tussen humor en (glim)lachen is het verschil tussen glimlachen en lachen van belang. Enerzijds is glimlachen een verminderde vorm van lachen, maar anderzijds glimlachen mensen in meer verschillende situaties (Martin, 2007). Zo lacht een mens vooral in de context van intentioneel grappige gebeurtenissen, waarbij de lach vaak een uiting is van een gedeeld gevoel van vrijheid van beperkingen (Pollio, 1983, zoals geciteerd in Loizou, 2005). Glimlachen daarentegen kan zowel in dit soort intentioneel grappige situaties gebeuren, als wanneer er per ongeluk iets grappigs voorvalt. Bovendien heeft glimlachen bredere sociale functies dan lachen. Het is niet alleen een reactie op een als grappig ervaren gebeurtenis, maar kan ook worden ingezet voor het verkrijgen van interpersoonlijk contact (Pollio, 1983, zoals geciteerd in Loizou, 2005; Stephenson, 1951). In dat geval geeft de glimlach de intentie en de aard van de communicerende partijen weer (Pollio, 1983, zoals geciteerd in Loizou, 2005).

Hoewel het huidige onderzoek betrekking had op zowel lachen als glimlachen, zal in het nu volgende de ontwikkeling beide gedragingen apart worden besproken. Reden hiervoor is dat de glimlach zich bij baby's eerder ontwikkelt dan de lach (Durkin, 1995; Martin, 2007).

2.3.1 Ontwikkeling van glimlachen

De glimlach ontstaat reeds in de babytijd (Durkin, 1995). Het vormt als non-verbaal communicatiemiddel een goed alternatief voor de communicatie via taal, die kinderen op deze leeftijd nog niet beheersen (Durkin, 1995). Uit systematische gedragsobservaties komt naar voren dat kinderen binnen 2 tot 12 uur na de geboorte kunnen glimlachen. De glimlach wordt op deze leeftijd zowel spontaan als in reactie op auditieve stimulatie geproduceerd en is enkel zichtbaar wanneer het kind slaapt (Wolff, 1963, zoals geciteerd in Rothbart, 1973). In de eerste weken na de geboorte wordt de glimlach ook zichtbaar in wakker toestand en wordt deze uitgelokt door verschillende externe oorzaken, zoals

geluiden (Wolff, 1963, zoals geciteerd in Durkin, 1995) en bewegingen (Ambrose, 1961, zoals geciteerd in Durkin, 1995). Onderzoekers verschillen van mening als het gaat om de vraag of de glimlach op deze leeftijd al sociaal te noemen is (Durkin, 1995).

Volgens Durkin (1995) zou het om twee redenen niet terecht zijn de glimlach van een jonge baby als 'asociaal' te bestempelen. Ten eerste is de glimlach van belang voor personen met wie de baby interacteert. Ten tweede worden sommige niet-sociale stimuli waar de baby met een glimlach op reageert, zoals licht op het gezicht schijnen of kietelen, aangeboden door mensen. Ook andere wetenschappers stellen dat de glimlach direct vanaf het begin afhankelijk is van een sociale ontvanger (Jones & Raag, 1989; Wolff, 1963, zoals geciteerd in Durkin, 1995). Vanaf de derde week gaan baby's onderscheid maken tussen menselijke en levenloze stimulusconfiguraties, waarbij ze meer glimlachen bij het zien van een menselijke stimulus (Wolff, 1963, zoals geciteerd in Durkin, 1995). Op een leeftijd van 17 maanden glimlachen kinderen meer naar mensen die terugglimlachen en als de ander hiermee stopt neemt de frequentie van het glimlachen snel af (Jones & Raag, 1989). Kinderen zijn zich er op deze jonge leeftijd kennelijk al bewust van of het communicatiekanaal naar hun sociale partner open of gesloten is.

2.3.2 Ontwikkeling van lachen

Waar de glimlach dus al snel na de geboorte zichtbaar is, gaan baby's op iets latere leeftijd pas voor het eerst echt lachen. Martin (2007) concludeert in een review van verschillende wetenschappelijke studies dat de eerste lach op een leeftijd van 10 tot 20 weken zichtbaar is. De lachepisodes van kinderen ontstaan op deze leeftijd voornamelijk in interactie met de verzorger (Martin, 2007). Zo blijkt uit onderzoek van Fogel en collega's (1997) dat baby's in een 10 minuten durende face-to-face speelsessie met hun moeder, gemiddeld één tot vier keer lachen. Vanaf een leeftijd van 4 maanden gaan kinderen vervolgens in steeds meer verschillende situaties lachen, zoals in simpel contact met leeftijdgenoten (Sroufe & Wunsch, 1972). Ze gaan naar elkaar kijken en lachen, raken elkaar aan en maken geluiden naar elkaar (Vandell, Wilson, & Buchanan, 1980; Völkel, 2002, zoals geciteerd in Singer & De Haan, 2007a).

Evenals bij glimlachen hebben wetenschappers zich in het onderzoek naar lachen de vraag gesteld vanaf welke leeftijd er sprake is van een sociale gedraging. Zo deed Shultz (1976, zoals geciteerd in Martin, 2007) onderzoek naar de vraag of een sociale interactiepartner een voorwaarde is voor het lachen om het welbekende kiekeboe-spelletje. Hiertoe vergeleek zij een door een persoon uitgevoerd kiekeboe-spelletje met een onpersoonlijke analoog van het spelletje, waarin een speelgoedobject afwisselend uit het zicht verdween en weer opdook. Wat bleek was dat baby's niet lachen om de onpersoonlijke analoog, terwijl ze frequent lachen om de persoonlijke variant van het spelletje. Bartholomeus (2006) vond dat 2- en 3-jarige kinderen tijdens vrij spel op een kinderdagverblijf zelden glimlachen of lachen wanneer zij alleen spelen. Slechts 4% van de in deze studie geobserveerde humorepisodes betrof een situatie waarin een kind op zichzelf speelde. Tenslotte deed 95% van de door Bainum, Lounsbury en Pollio (1984) geobserveerde lachepisodes van kinderen van 3 tot 5 jaar zich voor in aanwezigheid van andere kinderen of volwassenen. Kortom, lachen lijkt bij jonge kinderen al sterk sociaal bepaald te zijn.

2.4 Huidig onderzoek: lachen als verzoeningsstrategie

Hoewel uit het voorgaande blijkt dat bij kinderen redelijk wat onderzoek is gedaan naar verzoening in het algemeen en de ontwikkeling van de (glim)lach, worden deze gedragingen in wetenschappelijke studies zelden samengebracht. Een uitzondering hierop vormt het eerder besproken onderzoek van Juen en Banninger-Huber (1999, zoals geciteerd in Singer, 2002), dat zich echter alleen richtte op lachen als verzoeningsstrategie binnen de ouder-kind relatie en niet op het gebruik van deze verzoeningswijze door leeftijdgenoten onderling. Het huidige onderzoek beoogde daarom het kennisbestand op dit gebied aan te vullen, aan de hand van de volgende empirische vraagstelling: *Maken jonge kinderen bij conflict met een leeftijdgenoot gebruik van lachen als verzoeningsstrategie en is dit gerelateerd aan leeftijd, sekse, culturele achtergrond en de speelsituatie?*

Ter beantwoording van deze hoofdvraag is een aantal factoren onderzocht, waarvan op basis van hierboven besproken wetenschappelijk onderzoek werd verwacht dat ze van invloed zouden kunnen zijn op het gebruik van lachen als verzoeningsstrategie. Het ging allereerst om drie demografische factoren, namelijk leeftijd, sekse en culturele achtergrond. Daarnaast richtte het huidige onderzoek zich op een mogelijk verband tussen de speelsituatie van twee opponenten voor en na het conflict – alleen of samen – en het gebruik van lachen als verzoeningsstrategie. In het nu volgende zullen, op basis van wetenschappelijke studies, de hiertoe opgestelde hypothesen worden geformuleerd.

2.4.1 Invloed van leeftijd op lachen als verzoeningsstrategie

Het sociale gedrag van kinderen wordt in grote mate beïnvloed door hun leeftijd en het daarmee samenhangend cognitief ontwikkelingsniveau (Van Hoogdalem, Singer, Bekkema, & Sterck, 2008). Twee- en driejarigen zijn in toenemende mate in staat zich bij het oplossen van conflict in het perspectief van de ander te verplaatsen (Wellman, 2002; Colonesi, 2005, zoals geciteerd in Van Hoogdalem et al., 2008). Zo blijkt uit onderzoek van Selman (1980) dat 2-jarigen voornamelijk gefocust zijn op het hier en nu, waardoor bijvoorbeeld het verdedigen van een speelgoedobject het belangrijkste voor hen is. Vanaf een leeftijd van 3 jaar gaat daarnaast het vormen en behouden van sociale relaties een rol spelen, doordat het kind meer op de toekomst georiënteerd raakt. Uitgaande van deze wetenschappelijke bevindingen was de eerste hypothese van het huidige onderzoek dat *3-jarigen bij conflict met een ander kind meer gebruik maken van lachen als verzoeningsstrategie dan 2-jarigen*. Om deze bilaterale vorm van conflictmanagement toe te passen moet het kind immers het langetermijnperspectief van de relatie belangrijker achten dan het voordeel dat unilateraal conflictmanagement hem of haar op het moment zelf zou opleveren.

Hoewel het zinvol is conflictmanagement te bezien vanuit individueel ontwikkelingsperspectief, speelt ten tijde van het conflict de gelijkheid versus ongelijkheid van de opponenten op het gebied van leeftijd mogelijk ook een rol. Volgens de zogenaamde 'similarity attraction'-hypothese voelen individuen zich meer aangetrokken tot anderen die op hen lijken (Byrne, 1971, zoals geciteerd in Morry, 2005). Specifiek bij peuters blijkt dat zij zich meer aangetrokken voelen tot andere kinderen met een gelijkende leeftijd (Drewry & Clark, 1985; Goldman & Chaillé, 1984). Wanneer dit wordt doorgetrokken naar het Relationele Model van De Waal (2000), is te verwachten dat kinderen met een

kleiner leeftijdsverschil meer geneigd zijn hun onderlinge relatie te beschermen dan wanneer het leeftijdsverschil groter is. Vermoedelijk vertonen zij bij onderling conflict dan ook meer verzoeningsgedrag. De tweede hypothese van de huidige studie was daarom dat *kinderen bij conflict met een ander kind vaker gebruik maken van lachen als verzoeningsstrategie wanneer hun opponent ongeveer dezelfde leeftijd heeft dan wanneer het leeftijdsverschil groter is.*

2.4.2 Invloed van sekse op lachen als verzoeningsstrategie

Uit onderzoek van O'Brien en Huston (1985) blijkt dat kinderen vanaf 14 maanden al significant meer seksestereotiep speelgoed kiezen om mee te spelen, dan speelgoed dat neutraal of typisch voor de andere sekse is. Ook verschillen de speelstijlen van de beide seksen. Meisjes zijn in hun spel namelijk meer geneigd de groepsharmonie te bewaren, terwijl er bij jongens sprake is van een hiërarchische pikorde (Maccoby, 1988). Omdat uit deze eerdere onderzoeken dus blijkt dat meisjes meer geneigd zijn hun relaties te beschermen, was de derde hypothese van het huidige onderzoek dat *meisjes bij conflict met een ander kind meer gebruik maken van lachen als verzoeningsstrategie dan jongens.*

Vervolgens is een interessante vraag welke rol de gelijkheid dan wel ongelijkheid van de dyade op het gebied van sekse speelt, als het gaat om de mate waarin kinderen lachen als verzoeningsstrategie gebruiken. In overeenstemming met de eerder besproken 'similarity attraction'-hypothese, blijkt uit wetenschappelijk onderzoek dat kinderen een voorkeur hebben voor het spelen met iemand van de eigen sekse (Byrne, 1971, zoals geciteerd in Morry, 2005; Howes & Lee, 2007; Vaughn & Santos, 2008; Whiting & Edwards, 1988). Fabes en collega's (2003) concluderen in een review van verscheidene studies dat deze voorkeur op een leeftijd van 30 tot 36 maanden ontstaat. Jacklin en Maccoby (1978) en Howes (1988) stellen op basis van hun onderzoek zelfs dat kinderen reeds op 2-jarige leeftijd speelmaatjes met dezelfde sekse prefereren boven speelmaatjes van de andere sekse. Het gaat hier om een universeel en robuust verschijnsel, dat primair vanuit de kinderen zelf komt in plaats van uit de ouders (Jacklin & Maccoby, 1978). Uit onderzoek blijkt namelijk dat wanneer kinderen in afwezigheid van volwassenen hun eigen keuzes mogen maken, zij er vaak voor kiezen te spelen met leeftijdgenoten van dezelfde sekse (Luria & Herzog, 1985; Thorne, 1986, zoals geciteerd in Maccoby, 1988).

Gezien de bevinding dat kinderen een universele voorkeur hebben voor spel met iemand van de eigen sekse, is op basis van het Relationale Model te verwachten dat zij meer geneigd zijn deze relaties te beschermen. Uit onderzoek van Sackin en Thelen (1984) is dan ook gebleken dat 5-jarige kinderen vaker verzoeningsgedrag laten zien ten opzichte van seksegenoten dan tegenover leden van de andere sekse. In het huidige onderzoek is het onderwerp verzoening verder uitgediept door te kijken naar de specifieke conflictoplossingstrategie lachen met als doel verzoening. De verwachting hierbij was dat *kinderen bij conflict met een ander kind meer gebruik maken van lachen als verzoeningsstrategie wanneer hun opponent dezelfde sekse heeft dan wanneer de sekse verschilt.*

2.4.3 Invloed van culturele achtergrond op lachen als verzoeningsstrategie

Tot op heden is conflictmanagement voornamelijk onderzocht onder blanke individuen uit de middenklasse (Verbeek & De Waal, 2001). Sánchez Medina, Lozano en Goudena (2001) concluderen

op basis van een aantal crossculturele studies echter dat de manier waarop kinderen onderling conflict oplossen per cultuur kan verschillen. In dit kader is in de wetenschappelijke literatuur het onderscheid tussen collectivistische en individualistische culturen veelvuldig aangehaald. Gesteld wordt dat individuen uit collectivistische culturen, zoals de Antilliaanse en Marokkaanse, bij onderling conflict primair gericht zijn op vermindering van de vijandigheid. Daarentegen stellen mensen binnen individualistische culturen, zoals de Nederlandse, het behalen van de eigen doelen boven het behoud van de relatie (Bierbrauer & Klinger, 2005; Kagitcibasi, 2005; Markus & Kitayama, 1991; Sánchez Medina et al., 2001; Triandis, 1994).

Recentelijk zijn echter vraagtekens geplaatst bij de geldigheid van deze dichotomie in geïndustrialiseerde, multiculturele contexten als Nederland (Harkness, 2007; Jonkers, 2003). Gesteld wordt dat in contexten waar verschillende culturen samenleven, de collectivistische en individualistische oriëntaties in elkaar kunnen overlopen. Zo blijken opvoedpatronen binnen migrantengezinnen steeds meer een mix te worden tussen eigen culturele praktijken en Nederlandse gebruiken (Nijsten, 2000; Pels, 1998). Ook komt in wetenschappelijke studies naar voren dat kinderen op multiculturele kinderdagverblijven, door hun sterke behoefte erbij te horen, naar elkaar toegroeien (De Haan & Singer, 2001; Hännikäinen, 1999).

In het huidige onderzoek werd een vergelijking gemaakt tussen de conflictoplossingstrategieën van Nederlandse, Antilliaanse en Marokkaanse kinderen op multiculturele kinderdagverblijven. Op basis van bovengenoemd eerder onderzoek waren geen grote verschillen te verwachten tussen kinderen uit deze culturen. De vijfde hypothese stelde dan ook dat *Nederlandse, Antilliaanse en Marokkaanse kinderen bij conflict met een ander kind evenveel gebruik maken van lachen als verzoeningsstrategie*.

Hoewel kinderen zich in een multiculturele setting dus gedeeltelijk aanpassen aan de culturele kenmerken van de ander, blijkt uit onderzoek dat zij wel een voorkeur hebben voor het spelen met kinderen met dezelfde huidskleur (Finkelstein & Haskins, 1983; Singleton & Asher, 1979). Dit is in overeenstemming met de eerder besproken 'similarity attraction'-hypothese (Byrne, 1971, zoals geciteerd in Morry, 2005). Reeds vanaf de peutertijd voelen kinderen dat zij deel uitmaken van bepaalde groepen, bijvoorbeeld op basis van etniciteit (Jackson, McCullough, & Gurin, 1997; Martin & Fabes, 2001). Uitgaande van het Relationele Model (De Waal, 2000) kan vervolgens verwacht worden dat kinderen meer geneigd zijn hun relaties met kinderen met dezelfde culturele achtergrond te beschermen, dan de contacten met kinderen met andere culturele achtergronden. Vertaald naar het huidige onderzoek werd daarom de hypothese gesteld dat *kinderen bij conflict met een ander kind meer gebruik maken van lachen als verzoeningsstrategie wanneer hun opponent dezelfde culturele achtergrond heeft dan wanneer de culturele achtergrond verschilt*.

2.4.4 Verband tussen speelsituatie en lachen als verzoeningsstrategie

Bij de wetenschappelijke bestudering van sociaal spel bij peuters is het gebruikelijk onderscheid te maken tussen het alleen dan wel samen met andere kinderen spelen, waarbinnen soms ook weer subcategorieën worden aangehouden (Durkin, 1995; Howes, 1980). In onderzoek van Bailey, McWilliam, Ware en Burchinal (1993) komt naar voren dat kinderen tot op een leeftijd van 2 jaar meer

tijd doorbrengen met alleen spel, terwijl 3- en 4-jarigen meer samen spelen. Uitgaande van het Relationale Model van De Waal (2000) is vervolgens te verwachten dat kinderen die veel samen spelen er belang bij hebben de (speel)relatie te beschermen. Uit verschillende onderzoeken blijkt dan ook dat positief contact voorafgaand aan het conflict één van de belangrijkste voorspellers is voor de kans dat de opponenten vrede sluiten (Laursen & Hartup, 1989; Verbeek & De Waal, 2001). De zevende hypothese van het huidige onderzoek was daarom dat *kinderen die voorafgaand aan een onderling conflict samen speelden meer gebruik maken van lachen als verzoeningsstrategie dan kinderen die voorafgaand aan het conflict zonder elkaar speelden.*

Niet alleen is de speelsituatie van invloed op de wijze waarop onderling conflict wordt opgelost, maar conflictmanagement beïnvloedt vervolgens ook weer de speelsituatie na het conflict. Met andere woorden, er bestaat een bidirectioneel verband tussen speelsituatie en conflictmanagement. Zo blijkt uit onderzoek van Sackin en Thelen (1984) onder 5-jarigen dat verzoeningsgedrag in conflictsituaties vrijwel altijd leidt tot een vreedzame uitkomst. Ook Verbeek en Creveling (n.d., zoals geciteerd in Verbeek et al., 2000) en Verbeek en De Waal (2001) vonden een direct verband tussen het gebruik van verzoening als conflictoplossingstrategie en aanhoudende interactie tussen de voormalige opponenten. Op basis van deze wetenschappelijke bevindingen was de laatste hypothese van het huidige onderzoek dan ook dat *kinderen die gebruik maken van lachen als verzoeningsstrategie na het conflict vaker samen spelen met hun voormalige opponent dan kinderen die geen gebruik maken van lachen als verzoeningsstrategie.*

3. Methoden

3.1 Context van het onderzoek

Deze thesis maakte deel uit van een groter onderzoeksproject, getiteld 'Sociale relaties tussen jonge kinderen in kindercentra'. Binnen dit project zijn twee onderzoeken gedaan op basis van hetzelfde observatiemateriaal. De eerste studie richtte zich op conflicten tussen leeftijdgenoten en de tweede studie, waaraan ik zelf heb meegewerkt, was gericht op lachen. In deze thesis zijn beide onderzoeken gecombineerd om tot een antwoord te kunnen komen op de onderzoeksvraag.

3.2 Onderzoekstype

Het onderzoek betrof een exploratieve observatiestudie. De vooraf opgestelde hypothesen zijn gebaseerd op eerder wetenschappelijk onderzoek naar conflictoplossingstrategieën. De hypothesen zijn zowel kwalitatief als kwantitatief geanalyseerd.

3.3 Onderzoekssetting

De dataverzameling heeft plaatsgevonden op 18 kinderdagverblijven in Nederland. Het grootste deel van deze kinderdagverblijven is gelokaliseerd in vier grote steden, namelijk Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht. Daarnaast is een aantal kinderdagverblijven uit kleinere gemeenten bij het onderzoek betrokken.

Gehanteerde inclusiecriteria waren de aanwezigheid van gekwalificeerde leid(st)ers en een cultureel heterogene groepssamenstelling. Hoogstens zes en tenminste drie kinderen uit de groep hadden dezelfde culturele achtergrond als het kind dat geobserveerd werd. De groepen omvatten gemiddeld 10 kinderen, waarvan maximaal 40% van allochtone afkomst, en twee leid(st)ers. Ongeveer tweederde van deze leidsters had een Nederlandse achtergrond en daarnaast waren er leidsters van Antilliaanse, Marokkaanse of andere culturele herkomst. De kinderdagverblijven voldeden allen aan algemene kwaliteitscriteria op het gebied van ruimte, leiding en faciliteiten.

3.4 Participanten

In het huidige onderzoek is onderscheid gemaakt tussen zogenaamde 'focuskinderen' en 'randkinderen'. Focuskinderen waren kinderen die met behulp van video- en audioapparatuur gevolgd zijn. Randkinderen waren kinderen die niet specifiek gevolgd maar enkel gefilmd zijn indien zij zich in de directe omgeving van het focuskind bevonden. De ouders van zowel de focuskinderen als de overige aanwezige kinderen zijn geïnformeerd over de dataverzameling en hebben hiertoe vooraf toestemming gegeven.

In totaal zijn 63 focuskinderen in de leeftijd van 2 en 3 jaar, ofwel tussen 24 en 48 maanden, gevolgd. Naast leeftijd was de culturele achtergrond van het kind een selectie criterium, waarbij geselecteerd is op Nederlandse, Antilliaanse en Marokkaanse culturele achtergrond. Dit was het geval indien één ouder of beide ouders afkomstig waren uit respectievelijk Nederland, de Antillen of Marokko.

Binnen de steekproef van focuskinderen was sprake van een ongeveer gelijke verdeling op het gebied van leeftijd, sekse en de drie culturele achtergronden (zie Tabel 1). De groepen Nederlandse, Antilliaanse en Marokkaanse kinderen hadden allen een gemiddelde leeftijd van 35 maanden.

Tabel 1 Demografische kenmerken focuskinderen in frequenties ($N = 63$)

	Nederlands		Antilliaans		Marokkaans		Totaal	
	Jongen	Meisje	Jongen	Meisje	Jongen	Meisje	Jongen	Meisje
2 jaar	4	6	8	6	5	5	17	17
3 jaar	5	5	6	5	3	5	14	15

3.5 Procedure van dataverzameling

De data voor dit onderzoek zijn verzameld volgens de observationele techniek van ‘focal sampling’, waarbij één kind (het focuskind) gedurende een bepaalde tijdsperiode gevolgd wordt (Altmann, 1974). In het huidige onderzoek gebeurde dit met behulp van video- en audioapparatuur. Ieder focuskind is twee keer, op verschillende dagen, gedurende 30 minuten gefilmd met een draagbare camera. De opnames zijn gemaakt tijdens vrij spel, gedefinieerd als “een situatie waarin de kinderen vrij waren zelf te kiezen wat ze wilden doen, waarbij ze met of zonder interactie met de leid(st)er mochten spelen” (Van Hoogdalem et al., 2008, p. 1657). Dit betekende dat het zelfstandig of in een groepje uitvoeren van een activiteit tot vrij spel werd gerekend. De kinderen konden hierbij begeleid worden door een leidster, die bijvoorbeeld spelmaterialen klaarlegde, uitleg gaf, meespeelde of voorlas. Wat daarentegen niet onder de noemer vrij spel viel waren handelingen in het kader van persoonlijke verzorging, zoals eten en drinken, omkleden, verschonen en toiletbezoek.

In totaal zijn ongeveer 63 uur opnames van 63 verschillende focuskinderen gemaakt. Hoewel de camera primair het focuskind volgde, is daarnaast ook de omgeving – bestaande uit leeftijdgenoten, leid(st)ers en speelgoed – gefilmd. Om ervoor te zorgen dat het focuskind en de randkinderen verstaanbaar waren, kreeg het focuskind een rugzakje om met een audiozender erin. Enkele kinderen weigerden echter dit rugzakje te dragen. In deze gevallen kreeg één van de randkinderen het rugzakje om, zodat het focuskind toch grotendeels verstaanbaar was. Desondanks kon niet voorkomen worden dat de geluidskwaliteit hierdoor soms achteruit is gegaan.

De twee fysiek aanwezige onderzoekers hielden zich enkel bezig met de dataverzameling en intervieerden niet. Eén onderzoeker was verantwoordelijk voor de video- en audio-opnames, terwijl de andere onderzoeker schriftelijke aantekeningen maakte over het focuskind, de betrokken randkinderen en de groep als geheel.

3.6 Instrumenten

Het verzamelde video- en audiomateriaal is voor het huidige onderzoek gecodeerd op conflicten. De term ‘conflict’ is hierbij gedefinieerd als “een voorval waarin kind A iets zegt of doet dat kind B beïnvloedt, waarop kind B weerstand biedt” (Rourou, Singer, Bekkema, & De Haan, 2006, p. 40). Enkel conflicten tussen een focuskind en één randkind zijn gecodeerd. Conflicten waarbij meer dan

één randkind betrokken was zijn buiten beschouwing gelaten, omdat de dynamiek van deze conflicten duidelijk verschilde van conflicten tussen slechts twee opponenten.

Aan de hand van een codeerlijst zijn per conflict de leeftijd, sekse en culturele achtergrond van de opponenten genoteerd. Voor ieder van deze variabelen is vervolgens bepaald of er sprake was van gelijkheid dan wel ongelijkheid binnen de dyade van opponenten. Voor de variabele leeftijd betekende dit dat een dyade werd ingedeeld in de categorie *gelijk* wanneer de opponenten beiden jong – dat wil zeggen jonger dan 36 maanden – of beiden oud – dat wil zeggen 36 maanden of ouder – waren, met een maximaal leeftijdsverschil van 6 maanden. Van een *ongelijke* leeftijd was sprake wanneer het oudste kind tenminste 36 maanden was en de leeftijden van de opponenten minimaal 9 maanden van elkaar verschilden.

Naast de demografische variabelen zijn de speelsituaties van de opponenten direct voor en na het conflict gecodeerd. Dit gebeurde aan de hand van twee categorieën, namelijk alleen spel en samen spel, gebaseerd op de spelcategorieën van Howes (1980). ‘Alleen spel’ had hierbij betrekking op spel waarbij geen interacties optraden en waarbij het focuskind niet betrokken was bij een vergelijkbare activiteit van randkinderen. Van ‘samen spel’ was sprake indien het focuskind en het randkind wel betrokken waren bij een vergelijkbare of zelfde activiteit. Zowel situaties waarin de kinderen hun eigen spel creëerden als situaties waarin zij een gezamenlijk doel hadden vielen in deze categorie. In beide gevallen hadden de kinderen een bepaalde mate van (oog)contact en interactie.

Voor alle conflicten is tenslotte bepaald of er bij het focuskind sprake was van lachen als verzoeningsstrategie. De term ‘lachen’ is hiertoe geoperationaliseerd als “de bilaterale extensie van de laterale aspecten van de lipregio” (Birdwhistell, 1971, p. 33). Met andere woorden, er was sprake van lachen indien een kind zijn of haar mondhoeken omhoog trok, waardoor de lippen verlengd werden. De genoemde definitie omvatte hiermee zowel geluidloos (glim)lachen als hardop lachen. Het algemene begrip ‘verzoening’ is gedefinieerd als het welwillend herenigen van voormalige opponenten (Schino, 2000). Specifiek het gebruik van lachen als verzoeningsstrategie is tenslotte geoperationaliseerd als lachen, tijdens of direct na het conflict (Sackin & Thelen, 1984).

3.7 Betrouwbaarheid

De inter-observator betrouwbaarheid is gemeten met Cohens Kappa coëfficiënt (Van de Sande, 2001). Voor de codering van speelsituatie was de betrouwbaarheid 0.77 ($N = 62$) en voor de codering van reden van lachen – in deze categorie viel verzoening – was de betrouwbaarheid 0.74 ($N = 59$).

3.8 Analyses

Alle variabelen zijn ingevoerd in SPSS. Omdat de data niet normaal verdeeld waren is gebruik gemaakt van non-parametrische testen. Allereerst zijn voor het totale conflictbestand frequentieanalyses gemaakt van de drie demografische kenmerken van de focuskinderen: leeftijd, sekse en culturele achtergrond. Daarnaast is op dyadisch niveau bekeken in hoeveel conflicten er sprake was van gelijkheid dan wel ongelijkheid van de opponenten op het gebied van leeftijd, sekse en culturele achtergrond. Ook zijn frequentieanalyses gemaakt van de speelsituatie – alleen dan wel samen – voorafgaand aan en na de conflicten. Tenslotte is met behulp van een X^2 -toets onderzocht of

er in het totale conflictbestand een significant verband bestond tussen de speelsituatie voor en de speelsituatie na het conflict.

Vervolgens zijn specifiek de conflicten waarin sprake was van lachen als verzoeningsstrategie geanalyseerd met behulp van X^2 -toetsen. Hiermee is onderzocht of er significante verschillen bestonden tussen de 2-jarigen en 3-jarigen, meisjes en jongens en Nederlandse, Antilliaanse en Marokkaanse kinderen in het gebruik van lachen als verzoeningsstrategie. Daarnaast zijn X^2 -toetsen uitgevoerd om te onderzoeken of er significante verschillen bestonden in het gebruik van lachen als verzoeningsstrategie tussen opponenten die gelijk dan wel ongelijk waren op leeftijd, sekse en culturele achtergrond. Ook is voor de conflicten met lachen als verzoeningsstrategie een frequentieanalyse gemaakt om te bekijken hoeveel van deze conflicten begonnen en eindigden in een samenspeelsituatie dan wel een situatie waarin het focuskind alleen speelde. Voor zowel de speelsituatie voorafgaand aan als de speelsituatie na het conflict is vervolgens een X^2 -toets uitgevoerd, om te onderzoeken of de opponenten significant meer samen dan wel alleen speelden. Tenslotte is met een X^2 -toets getest of er een significant verband bestond tussen de speelsituatie voorafgaand aan en de speelsituatie na het conflict.

Bij het uitvoeren van de X^2 -toetsen op de conflicten met lachen als verzoeningsstrategie, bleek dat de data niet voldeden aan de aan deze toets verbonden voorwaarde dat tenminste 80% van de celfrequenties in de kruistabel hoger is dan 5. Dit betekende dat er formeel te weinig lachen als verzoeningsstrategie is gecodeerd om deze data statistisch te mogen testen. Omdat beheersing van statistische vaardigheden tot de eisen van de Masterthesis behoort, is er toch voor gekozen de testresultaten in de vorm van een bijlage op te nemen. Voor alle testen is een significantieniveau van $p < 0.05$ aangehouden.

4. Resultaten

In het huidige onderzoek zijn 554 conflicten van 63 verschillende focuskinderen gecodeerd. Gemiddeld genomen hadden de focuskinderen 8,79 conflicten, met een standaarddeviatie van 4,92. Er waren grote individuele verschillen zichtbaar, met één kind dat slechts één conflict had en twee kinderen waarbij 25 conflicten geobserveerd zijn. Bij negen van de 554 geobserveerde conflicten (2%) was sprake van lachen als verzoeningsstrategie. Zeven focuskinderen lieten ieder bij één conflict lachen als verzoeningsstrategie zien en één focuskind vertoonde dit gedrag bij twee verschillende conflicten.

In het nu volgende zullen de gecodeerde conflicten allereerst worden geanalyseerd op de drie demografische kenmerken leeftijd, sekse en culturele achtergrond (zie ook de Bijlagen). Per demografisch kenmerk zullen de conflicten met lachen als verzoeningsstrategie als percentage van het totale aantal conflicten worden weergegeven. De precieze aantallen zijn daarnaast te vinden in Tabel 2. Vervolgens zal worden ingegaan op de speelsituaties waarin conflicten ontstonden en eindigden, waarbij opnieuw de conflicten waarin sprake was van lachen als verzoeningsstrategie vergeleken zullen worden met het totale aantal conflicten (zie ook Tabel 3 en de Bijlagen).

4.1 Leeftijd

Bij 51% van de 554 gecodeerde conflicten was het focuskind een 2-jarige en bij 49% betrof het een 3-jarige. Bij 2% van de conflicten van 2-jarigen was sprake van lachen als verzoeningsstrategie, tegenover 1% van de conflicten van 3-jarigen.

Wanneer gekeken werd naar de gelijkheid dan wel ongelijkheid binnen de dyade op het gebied van leeftijd, bleek dat 46% van de conflicten optrad tussen opponenten van gelijke leeftijd en 24% van de conflicten in een dyade met een ongelijke leeftijd. Bij 2% van de conflicten tussen opponenten met gelijke leeftijd gebruikte het focuskind lachen als verzoeningsstrategie, tegenover eveneens 2% van de conflicten tussen kinderen met een ongelijke leeftijd.

4.2 Sekse

Bij 46% van de conflicten was het focuskind een jongen en bij 54% betrof het een meisje. Bij 2% van de conflicten van jongens was sprake van lachen als verzoeningsstrategie, tegenover 1% van de conflicten van meisjes.

Ook op dit demografische kenmerk is vervolgens gekeken naar de gelijkheid dan wel ongelijkheid binnen de dyade. Bij 51% van de conflicten was sprake van een gelijke sekse en bij 49% was de sekse van de opponenten ongelijk. Bij 2% van de conflicten tussen opponenten met een gelijke sekse gebruikte het focuskind lachen als verzoeningsstrategie, tegenover 1% van de conflicten tussen opponenten met een ongelijke sekse.

4.3 Culturele achtergrond

Bij 29% van de conflicten was het focuskind Nederlands, bij 43% was het focuskind Antilliaans en bij 29% was het focuskind Marokkaans. Bij 1% van de conflicten van Nederlandse focuskinderen is lachen als verzoeningsstrategie geobserveerd, tegenover eveneens 1% van de conflicten van Antilliaanse focuskinderen en 3% van de conflicten van Marokkaanse focuskinderen.

Wanneer vervolgens gekeken werd naar de gelijkheid dan wel ongelijkheid van de opponenten op dit kenmerk, bleek dat 34% van de conflicten optrad tussen opponenten met een gelijke culturele achtergrond en 63% tussen opponenten met een ongelijke culturele achtergrond. Bij 2% van de conflicten tussen opponenten met een gelijke culturele achtergrond was sprake van lachen als verzoeningsstrategie, tegenover eveneens 2% van de conflicten tussen opponenten met ongelijke culturele achtergrond.

Tabel 2 Aantallen conflicten – totaal en met lachen als verzoeningsstrategie

			Conflicten totaal	Conflicten met lachen als verzoeningsstrategie
Leeftijd	Focuskind	2 jaar	285	6
		3 jaar	269	3
	Dyade	Gelijk	256	5
		Ongelijk	132	2
Sekse	Focuskind	Jongen	256	6
		Meisje	298	3
	Dyade	Gelijk	285	6
		Ongelijk	269	3
Culturele achtergrond	Focuskind	Nederlands	158	1
		Antilliaans	236	3
		Marokkaans	160	5
	Dyade	Gelijk	190	3
		Ongelijk	351	6

4.4 Speelsituaties

Bij 55% van de conflicten was vooraf sprake van een samenspeelsituatie en bij 45% van de conflicten speelde het focuskind alleen. Bij 2% van de conflicten die ontstonden vanuit een samenspeelsituatie trad lachen als verzoeningsstrategie op, terwijl dit bij 1% van de conflicten die begonnen in een situatie waarin het focuskind alleen speelde het geval was.

Wanneer gekeken werd naar de speelsituatie na het conflict bleek dat de opponenten na 53% van de conflicten samen verder speelden, terwijl op 47% van de conflicten een situatie volgde waarin het focuskind alleen speelde. Bij 3% van de conflicten die eindigden in een samenspeelsituatie was sprake van lachen als verzoeningsstrategie, tegenover 0% van de conflicten waarna het focuskind alleen speelde.

Tenslotte is gekeken naar het verband tussen de speelsituatie voor en de speelsituatie na het conflict. In Tabel 3 staat genoteerd hoeveel conflicten begonnen en eindigden in een samenspeelsituatie dan wel een situatie waarin het focuskind alleen speelde, met tussen haakjes de

conflicten waarin lachen als verzoeningsstrategie optrad. Wanneer gekeken werd naar conflicten in het algemeen bleek er een significant verband te bestaan tussen de speelsituatie voor en de speelsituatie na het conflict ($X^2 = 160,17$; $df = 1$; $p = 0.00$). Zo speelden kinderen die voor het conflict een samenspeelrelatie hadden, na het conflict ook significant vaker samen.

Tabel 3 Speelsituatie voor en na conflict in aantallen (conflicten met lachen als verzoeningsstrategie)

		Speelsituatie voor conflict		Totaal
		Alleen	Samen	
Speelsituatie na conflict	Alleen	191 (1)	68 (0)	259 (1)
	Samen	59 (1)	235 (7)	294 (8)
Totaal		250 (2)	303 (7)	553 (9)

Wanneer vervolgens specifiek gekeken werd naar conflicten waarin sprake was van lachen als verzoeningsstrategie, bleek dat de kinderen bij zeven van de negen conflicten zowel voor als na het conflict samen speelden. Na slechts één conflict waarin lachen als verzoeningsstrategie optrad speelden de opponenten alleen verder, maar deze kinderen speelden voor het conflict ook al alleen. Het ging hier om een situatie waarin het focuskind, een 2-jarig jongetje, alleen door het lokaal liep. Het randkind, een 3-jarig meisje, zat met een ander meisje aan een tafeltje met keukenspulletjes te spelen. Hun spel werd verstoord doordat het focuskind het speelgoed afpakte. De meisjes protesteerden en het focuskind lachte naar hen. Vervolgens liep hij met het speelgoed weg en kwam niet meer terug, dus de opponenten speelden zonder elkaar verder. Bij een ander conflict waarin lachen als verzoeningsstrategie optrad gingen twee kinderen die eerst alleen speelden na het conflict juist samen spelen. Het betrof hier een 2-jarig meisje (het focuskind) dat naar een 3-jarig jongetje liep en zijn speelgoed afpakte. Hij protesteerde, waarop het meisje het speelgoed teruggaf en naar hem lachte. Dit hielp om de relatie te herstellen en de kinderen speelden dan ook naast elkaar verder.

5. Discussie

Het huidige onderzoek had als doel het wetenschappelijk inzicht in het gebruik van lachen als verzoeningsstrategie door peuters aan te vullen. De belangrijkste conclusie die op basis van de observaties kon worden getrokken, was dat lachen als verzoeningsstrategie weinig voorkomt bij 2- en 3-jarige kinderen. Bij slechts 2% van de geobserveerde conflicten was namelijk sprake van lachen als verzoeningsstrategie.

Bovengenoemde bevinding krijgt meer betekenis wanneer deze in het kader van ander onderzoek wordt geplaatst. Zo kwam in een nog lopend onderzoek – dat gebaseerd is op hetzelfde observatiemateriaal en behoort tot hetzelfde onderzoeksproject als de huidige studie – naar voren dat 2- en 3-jarige kinderen per uur gemiddeld 14,87 keer lachen, met een standaarddeviatie van 8,72. Uit een in het Theoretisch kader beschreven studie van Butovskaya en collega's (2000) bleek daarnaast dat kinderen op 2-jarige leeftijd reeds in staat zijn tot het gebruik van verzoeningsstrategieën. Kortom, hoewel jonge kinderen regelmatig lachen en in conflict met leeftijdgenoten gebruik maken van verzoeningsstrategieën is de combinatie hiervan, namelijk lachen als verzoeningsstrategie, op die leeftijd kennelijk (nog) zeldzaam.

Een mogelijke, speculatieve verklaring voor deze bevinding zou kunnen zijn dat lachen als verzoeningsstrategie een (te) hoge vorm van emotionele zelfregulatie vereist. Het kind moet een bij het conflict behorende negatieve emotie omzetten in een positieve emotie, om daarmee vervolgens een positieve affectieve toestand bij de opponent te bewerkstelligen. Voor peuters, die vaak nog externe ondersteuning van verzorgers nodig hebben voor een goede emotieregulatie, is dit geen eenvoudige taak (Smith & Hart, 2004). Kennelijk kiezen kinderen op deze leeftijd – in conflict met leeftijdgenoten – daarom eerder voor andere verzoeningswijzen, zoals een compromis voorstellen of iets aardigs tegen de ander zeggen (Van Hoogdalem en collega's, ongepubliceerde data). Bij conflict met een verzorger zijn zij daarentegen al wel in staat tot het gebruik van lachen als verzoeningsstrategie, zoals bleek uit het eerder besproken onderzoek van Juen en Banninger-Huber (1999, zoals geciteerd in Singer, 2002). Vermoedelijk heeft dit er dus mee te maken dat de aanwezigheid van de verzorger het kind ondersteuning biedt bij de emotieregulatie, waardoor het gebruik van lachen als verzoeningsstrategie tot zijn of haar mogelijkheden gaat behoren.

Een interessante vraag is vervolgens of kinderen als ze ouder worden ook in contact met leeftijdgenoten (meer) gebruik gaan maken van lachen als verzoeningsstrategie. In toekomstig onderzoek zou het dan ook zinvol zijn de ontwikkeling van deze specifieke verzoeningswijze in kaart te brengen door naast peuters ook oudere kinderen te observeren. Hierbij is te verwachten dat gedurende de basisschooljaren lachen als verzoeningsstrategie in conflict met leeftijdgenoten toeneemt, omdat kinderen in die leeftijdsfase steeds beter leren zelfstandig hun emoties te reguleren (Berk, 2003).

Samengevat is met het huidige onderzoek een eerste stap gezet in de kennisvergaring over lachen als verzoeningsstrategie bij 2- en 3-jarigen. De bevinding dat peuters deze conflictoplossingsstrategie nauwelijks gebruiken is interessant en biedt bruikbare aanknopingspunten voor vervolgonderzoek. Daarnaast heeft de huidige studie, samen met eventueel toekomstig onderzoek, praktisch

nut. Immers, hoewel er weinig lachen als verzoeningsstrategie is gevonden, lieten sommige 2- en 3-jarige kinderen dit gedrag al wel zien. Zij hadden de negatieve emotie die bij een conflict hoort omgezet in een positieve emotie. Vertaald naar de praktijk van de kinderopvang betekent dit dat leid(st)ers het gebruik van lachen als verzoeningsstrategie mogelijk kunnen bevorderen door peuters hiertoe te stimuleren. De kinderen leren er zo een vaardigheid bij waarmee ze de relaties met leeftijdgenoten, die zo belangrijk zijn voor hun sociale ontwikkeling, kunnen beschermen.

Referenties

- Altmann, J. (1974). Observational study of behavior: Sampling methods. *Behavior*, *49*, 227-265.
- Aureli, F., Schaik, C. P. van, & Hooff, J. A. R. A. M. van (1989). Functional aspects of reconciliation among captive long-tailed macaques (*Macaca fascicularis*). *American Journal of Primatology*, *19*, 39-51.
- Aureli, F. & Smucny, D. (2000). The role of emotion in conflict and conflict resolution. In F. Aureli & F. B. M. de Waal (Eds.), *Natural conflict resolution* (pp. 199-224). Berkeley: University of California Press.
- Bailey Jr., D. B., McWilliam, R. A., Ware, W. B., & Burchinal, M. A. (1993). Social interactions of toddlers and preschoolers in same-age and mixed-age play groups. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *14*, 261-276.
- Bainum, C. K., Lounsbury, K. R., & Pollio, H. R. (1984). The development of laughing and smiling in nursery school children. *Child Development*, *55*, 1946-1957.
- Bartholomeus, D. (2006). *Peuters in Nederlandse kinderdagverblijven en de rol van humor*. Ongepubliceerde Masterthesis, Universiteit Utrecht.
- Berk, L. E. (2003). *Child development*. Boston: Pearson Education.
- Bierbrauer, G., & Klinger, E. W. (2005). The influence of conflict context characteristics on conflict regulation preferences of immigrants. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *36*, 340-354.
- Birdwhistell, R. L. (1971). *Kinesics and context: Essays on body-motion communication*. London: Allen Lane.
- Butovskaya, M., Verbeek, P., Ljungberg, T., & Lunardini, A. (2000). A multicultural view of peacemaking among young children. In F. Aureli & F. B. M. de Waal (Eds.), *Natural conflict resolution* (pp. 243-258). Berkeley: University of California Press.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2008). *Flinke groei kinderopvang in 2007*. Op 10 maart 2010 ontleend aan <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/inkomen-bestedingen/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2452-wm.htm>
- Drewry, D. L., & Clark, M. L. (1985). Factors important in the formation of preschoolers' friendships. *Journal of Genetic Psychology*, *146*, 37-44.
- Durkin, K. (1995). *Developmental social psychology. From infancy to old age*. Malden, MA: Blackwell.
- Fabes, R. A., Hanish, L. D., & Martin, C. L. (2003). Children at play: The role of peers in understanding the effects of child care. *Child Development*, *74*, 1039-1043.
- Finkelstein, N. W., & Haskins, R. (1983). Kindergarten children prefer same-color peers. *Child Development*, *54*, 502-508.
- Fogel, A., Dickson, K. L., Hsu, H., Messinger, D., Nelson-Goens, G. C., & Nwokah, E. (1997). Communication of smiling and laughter in mother-infant play: Research on emotion from a dynamic systems perspective. *New Directions for Child Development*, *77*, 5-24.
- Goldman, J. A., & Chaillé, C. (1984). A comparison of same- and cross-age interactions in mixed-age groups. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *5*, 23-33.

- Haan, D. de, & Singer, E. (2001). Young children's language of togetherness. *International Journal of Early Years Education*, 9, 117-124.
- Harkness, S. (2007). Culture and social development: Explanations and evidence. In P. K. Smith, & C. H. Hart (Eds.), *Blackwell handbook of childhood social development* (pp. 60-77). Oxford, UK: Blackwell.
- Hartup, W. W., & Moore, S. G. (1990). Early peer relations: Developmental significance and prognostic implications. *Early Childhood Research Quarterly*, 5, 1-17.
- Hoogdalem, A. G. van, Singer, E., Bekkema, N., & Sterck, E. H. M. (2008). Young children who intervene in peer conflicts in multicultural child care centers. *Behaviour*, 145, 1653-1670.
- Hoogdalem, A. G. van, Singer, E., Haan, D. de, & Bekkema, N. (n.d.). Day care experiences and the transition from will imposing to problem solving strategies in young children. Ongepubliceerde data, Universiteit Utrecht.
- Howes, C. (1980). Peer play scale as an index of complexity of peer interaction. *Developmental Psychology*, 16, 371-372.
- Howes, C. (1988). Same and cross-sex friends: Implications for interaction and social skills. *Early Childhood Research Quarterly*, 3, 21-37.
- Howes, C., & Lee, L. (2007). If you're not like me, can we play? – Peer groups in preschool. In O. N. Saracho & B. Spodek (Eds.), *Contemporary perspectives on social learning in early childhood education* (pp. 259-277). Charlotte, NC: Information Age Publishing Inc.
- Jacklin, C. N., & Maccoby, E. E. (1978). Social behavior at thirty-three months in same-sex and mixed-sex dyads. *Child Development*, 49, 557-569.
- Jackson, J. S., McCullough, W. R., & Gurin, G. (1997). Family, socialization environment, and identity development in Black Americans. In H. P. McAdoo (Ed.), *Black families* (pp. 251-266). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Jones, S. S., & Raag, T. (1989). Smile production in older infants: The importance of a social recipient for the facial signal. *Child Development*, 60, 811-818.
- Jonkers, M. (2003). *Een miskende revolutie. Het moederschap van Marokkaanse vrouwen*. Amsterdam: Aksant (diss).
- Kagitcibasi, C. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context. Implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36, 403-422.
- Laursen, B., & Hartup, W. W. (1989). The dynamics of preschool children's conflicts. *Merrill-Palmer Quarterly*, 35, 281-297.
- Loizou, E. (2005). Infant humor: The Theory of the Absurd and the Empowerment Theory. *International Journal of Early Years Education*, 13, 43-53.
- Maccoby, E. E. (1988). Gender as a social category. *Developmental Psychology*, 24, 755-765.
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98, 224-253.
- Martin, C. L., & Fabes, C. A. (2001). The stability and consequences of young children's same-sex peer interactions. *Developmental Psychology*, 37, 431-446.
- Martin, R. A. (2007). *The psychology of humor. An integrative approach*. London: Elsevier Inc.

- McGhee, P. E. (1979). *Humor: Its origin and development*. San Francisco: Freeman.
- McGhee, P. E. (1984). Play, incongruity and humor. In T. D. Yawkey & A. D. Pellegrini (Eds.), *Child's play: Developmental and applied* (pp. 219-236). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Morry, M. M. (2005). Relationship satisfaction as a predictor of similarity ratings: A test of the attraction–similarity hypothesis. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22, 561-584.
- Nijsten, C. (2000). Opvoedingsgedrag. In T. Pels (Ed.), *Opvoeding en integratie* (pp. 56-87). Assen: Van Gorcum.
- O'Brien, M., & Huston, A. C. (1985). Development of sex-typed play behavior in toddlers. *Developmental Psychology*, 21, 866-871.
- Parke, R. D., Simpkins, S. D., McDowell, D. J., Kim, M., Killian, C., Dennis, J., Flyr, M. L., Wild, M., & Rah, Y. (2004). Relative contributions of families and peers to children's social development. In P. L. Smith & C. H. Hart (Eds.), *Blackwell handbook of childhood social development* (pp.156-181). Oxford, UK: Blackwell.
- Pels, T. (1998). *Opvoeding van Marokkaanse gezinnen in Nederland. De creatie van een nieuw bestaan*. Assen: Van Gorcum.
- Piaget, J. (1967). *Six psychological studies*. New York: Vintage.
- Rothbart, M. K. (1973). Laughter in young children. *Psychological Bulletin*, 80, 247-256.
- Rourou, A., Singer, E., Bekkema, N., & Haan, D. de (2006). Cultural perspectives on peer conflicts in multicultural Dutch child care centres. *European Early Childhood Education Research Journal*, 14, 35-53.
- Sackin, S., & Thelen, E. (1984). An ethological study of peaceful associative outcomes to conflict in preschool children. *Child Development*, 55, 1098-1102.
- Sánchez Medina, J. A., Lozano, V. M., & Goudena, P. P. (2001). Conflict management in pre-schoolers: A cross-cultural perspective. *International Journal of Early Years Education*, 9, 153-160.
- Sande, J. P. van de (2001). *Gedragsobservatie. Een inleiding tot systematisch observeren*. Groningen: Noordhoff.
- Schino, G. (2000). Beyond Primates. In F. Aureli & F. B. M. de Waal (Eds.), *Natural conflict resolution* (pp. 199-224). Berkeley: University of California Press.
- Selman, R. L. (1980). *The growth of interpersonal understanding. Developmental and clinical analysis*. New York: Academic Press.
- Shantz, C. U. (1987). Conflicts between children. *Child Development*, 58, 283-305.
- Singer, E. (2002). The logic of young children's (nonverbal) behavior. *European Early Childhood Education Association Journal*, 10, 55-66.
- Singer, E., & Haan, D. de (2007a). Social life of young children. Co-construction of shared meanings and togetherness, humor, and conflicts in child care centres. In B. Spodek & O. M. Saracho (Eds.). *Contemporary perspectives on social learning in early childhood education* (pp. 279-302). Charlotte, NC: Information Age.
- Singer, E., & Haan, D. de (2007b). *The social lives of young children. Play, conflict and moral learning in day-care groups*. Amsterdam: SWP.

- Singleton, L. C., & Asher, S. R. (1979). Racial integration and children's peer preferences: An investigation of developmental cohort differences. *Child Development, 50*, 936-941.
- Smith, P. K., & Hart, C. H. (2004). *Blackwell handbook of childhood social development*. Oxford, UK: Blackwell.
- Sroufe, L. A., & Wunsch, J. P. (1972). The development of laughter in the first year of life. *Child Development, 34*, 1326-1344.
- Stephenson, R. M. (1951). Conflict and control functions of humor. *The American Journal of Sociology, 56*, 569-574.
- Triandis, H. C. (1994). Theoretical and methodological approaches to the study of collectivism and individualism. In U. Kim, H. C. Triandis, C. Kagitcibasi, S. C. Choi, & G. Yoon (Eds.), *Individualism and collectivism: Theory, method, and applications* (pp. 41-51). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Vandell, D. L., Wilson, K. S., & Buchanan, N. R. (1980). Peer interaction in the first year of life: An examination of its structure content and sensitivity to toys. *Child Development, 51*, 481-488.
- Vaughn, B. E., & Santos, A. J. (2008). Structural descriptions of social transactions among young children: Affiliation and dominance in preschool groups. In K. H. Rubin, W. Bukowski, & B. Laursen (Eds.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 195-214). New York: Guilford Press.
- Verba, M. (1994). The beginnings of peer collaboration in peer interaction. *Human Development, 37*, 125-139.
- Verbeek, P., Hartup, W. W., & Collins, W. A. (2000). Conflict management in children and adolescents. In F. Aureli & F. B. M. de Waal (Eds.), *Natural conflict resolution* (pp. 34-53). Berkeley: University of California Press.
- Verbeek, P., & Waal, F. B. M. de (2001). Peacemaking among preschool children. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology, 7*, 5-28.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society. The development of higher psychological processes*. Cambridge: Harvard University Press.
- Waal, F. B. M. de (2000). Primates – A natural heritage of conflict resolution. *Science, 289*, 586-590.
- Waal, F. B. M. de, & Roosmalen, A. van (1979). Reconciliation and consolation among chimpanzees. *Behavioral Ecology and Sociobiology, 5*, 55-66.
- Wellman, H. M. (2002). Understanding the psychological world: Developing a theory of mind. In U. Goswami (Ed.), *Handbook of childhood cognitive development* (pp. 167-187). Oxford, UK: Blackwell.
- Whiting, B. B., & Edwards, C. P. (1988). *Children of different worlds*. Cambridge: Harvard University Press.

Bijlagen

Leeftijd focuskind

Conflicten algemeen

leeftijd van het focuskind in categorieën

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 2 jarige	285	51,4	51,4	51,4
3 jarige	269	48,6	48,6	100,0
Total	554	100,0	100,0	

Conflicten met lachen als verzoeningsstrategie

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	,849 ^a	1	,357		
Continuity Correction ^b	,342	1	,559		
Likelihood Ratio	,867	1	,352		
Fisher's Exact Test				,506	,281
Linear-by-Linear Association	,847	1	,357		
N of Valid Cases	554				

a. 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4,37.

b. Computed only for a 2x2 table

Dit verschil is niet significant ($X^2 = 0,85$; $df = 1$; $p = 0.36$).

Leeftijd (on)gelijkheid dyade

Conflicten algemeen

Gelijkheid/ongelijkheid van de dyade op het gebied van leeftijd

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid gelijke leeftijd	256	46,2	66,0	66,0
ongelijke leeftijd	132	23,8	34,0	100,0
Total	388	70,0	100,0	
Missing System	166	30,0		
Total	554	100,0		

Conflicten met lachen als verzoeningsstrategie

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	,094 ^a	1	,759		
Continuity Correction ^b	,000	1	1,000		
Likelihood Ratio	,097	1	,755		
Fisher's Exact Test				1,000	,555
Linear-by-Linear Association	,094	1	,759		
N of Valid Cases	388				

a. 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,38.

b. Computed only for a 2x2 table

Dit verschil is niet significant ($X^2 = 0,09$; $df = 1$; $p = 0.76$).

Sekse focuskind

Conflicten algemeen

sekse van het focuskind

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jongen	256	46,2	46,2	46,2
meisje	298	53,8	53,8	100,0
Total	554	100,0	100,0	

Conflicten met lachen als verzoeningsstrategie

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	1,540 ^a	1	,215		
Continuity Correction ^b	,817	1	,366		
Likelihood Ratio	1,552	1	,213		
Fisher's Exact Test				,314	,183
Linear-by-Linear Association	1,538	1	,215		
N of Valid Cases	554				

a. 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4,16.

b. Computed only for a 2x2 table

Dit verschil is niet significant ($X^2 = 1,54$; $df = 1$; $p = 0.22$).

Sekse (on)gelijkheid dyade

Conflicten algemeen

Gelijkheid/ongelijkheid va de dyade op het gebied van sekse

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	gelijk qua sekse	285	51,4	51,4	51,4
	ongelijk qua sekse	269	48,6	48,6	100,0
	Total	554	100,0	100,0	

Conflicten met lachen als verzoeningsstrategie

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	,849 ^a	1	,357		
Continuity Correction ^b	,342	1	,559		
Likelihood Ratio	,867	1	,352		
Fisher's Exact Test				,506	,281
Linear-by-Linear Association	,847	1	,357		
N of Valid Cases	554				

a. 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4,37.

b. Computed only for a 2x2 table

Dit verschil is niet significant ($X^2 = 0,85$; $df = 1$; $p = 0.36$).

Culturele achtergrond focuskind

Conflicten algemeen

cultuur van het focuskind

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Nederlands	158	28,5	28,5	28,5
	Antilliaans	236	42,6	42,6	71,1
	Marokkaans	160	28,9	28,9	100,0
	Total	554	100,0	100,0	

Conflicten met lachen als verzoeningsstrategie

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3,411 ^a	2	,182
Likelihood Ratio	3,241	2	,198
Linear-by-Linear Association	,088	1	,767
N of Valid Cases	554		

a. 3 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,57.

Dit verschil was niet significant ($X^2 = 3,41$; $df = 2$; $p = 0.18$).

Culturele achtergrond (on)gelijkheid dyade

Conflicten algemeen

Gelijkheid/ongelijkheid van de dyade op het gebied van culturele achtergrond

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	gelijke cultuur	190	34,3	35,1	35,1
	ongelijke cultuur	351	63,4	64,9	100,0
	Total	541	97,7	100,0	
Missing	System	13	2,3		
Total		554	100,0		

Conflicten met lachen als verzoeningsstrategie

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	,013 ^a	1	,910		
Continuity Correction ^b	,000	1	1,000		
Likelihood Ratio	,013	1	,909		
Fisher's Exact Test				1,000	,606
Linear-by-Linear Association	,013	1	,910		
N of Valid Cases	541				

a. 1 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,16.

b. Computed only for a 2x2 table

Dit verschil is niet significant ($X^2 = 0,01$; $df = 1$; $p = 0.91$).

Speelsituatie voor het conflict

Conflicten algemeen

		speelsituatie voor het conflict			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	alleen	250	45,1	45,1	45,1
	samen	304	54,9	54,9	100,0
	Total	554	100,0	100,0	

Conflicten met lachen als verzoeningsstrategie

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	1,965 ^a	1	,161		
Continuity Correction ^b	1,132	1	,287		
Likelihood Ratio	2,109	1	,146		
Fisher's Exact Test				,194	,143
Linear-by-Linear Association	1,961	1	,161		
N of Valid Cases	552				

a. 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4,08.

b. Computed only for a 2x2 table

Dit verschil is niet significant ($X^2 = 1,97$; $df = 1$; $p = 0.16$).

Speelsituatie na het conflict

Conflicten algemeen

		speelsituatie na het conflict			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	alleen	259	46,8	46,8	46,8
	samen	294	53,1	53,2	100,0
	Total	553	99,8	100,0	
Missing	System	1	,2		
Total		554	100,0		

Conflicten met lachen als verzoeningsstrategie

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	4,711 ^a	1	,030		
Continuity Correction ^b	3,362	1	,067		
Likelihood Ratio	5,445	1	,020		
Fisher's Exact Test				,041	,029
Linear-by-Linear Association	4,702	1	,030		
N of Valid Cases	552				

a. 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4,22.

b. Computed only for a 2x2 table

Dit verschil is significant ($X^2 = 4,71$; $df = 1$; $p = 0.03$).

Vergelijking speelsituatie voor en na conflict

Conflicten algemeen

speelsituatie na het conflict * speelsituatie voor het conflict Crosstabulation

Count

		speelsituatie voor het conflict		Total
		alleen	samen	
speelsituatie na het conflict	alleen	191	68	259
	samen	59	235	294
Total		250	303	553

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	160,165 ^a	1	,000		
Continuity Correction ^b	158,006	1	,000		
Likelihood Ratio	168,528	1	,000		
Fisher's Exact Test				,000	,000
Linear-by-Linear Association	159,876	1	,000		
N of Valid Cases	553				

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 117,09.

b. Computed only for a 2x2 table

Dit verschil is significant ($X^2 = 160,17$; $df = 1$; $p = 0.00$).

Conflicten met lachen als verzoeningsstrategie

speelsituatie na het conflict * speelsituatie voor het conflict Crosstabulation

Count

		speelsituatie voor het conflict		Total
		alleen	samen	
speelsituatie na het conflict	alleen	1	0	1
	samen	1	7	8
Total		2	7	9

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	3,938 ^a	1	,047		
Continuity Correction ^b	,502	1	,479		
Likelihood Ratio	3,506	1	,061		
Fisher's Exact Test				,222	,222
Linear-by-Linear Association	3,500	1	,061		
N of Valid Cases	9				

a. 3 cells (75,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,22.

b. Computed only for a 2x2 table

Dit verschil is significant ($X^2 = 3,94$; $df = 1$; $p = 0.05$).